

Basics Beatrix, Gellén Barbara

A teljesség vonzása

A Munk–Munkácsi család története mint múzeumi identitás

Tizennégyen az ünnepi asztalnál. Nagyszülők, szülők és gyermekeik, a jelen befolyásos cionista vezetői a jövő filantrópjaival. 1935-ben, a fotó készültekor az asztalnál ülők még keveset tudtak arról, hogy milyen megpróbáltatásokat ír majd az élet a Munk család 16. századig visszanyúló regényébe. Kahán Éva és Spéter Mihály esküvőjének résztvevői közül tízen hagyják el Magyarországot 1944 júniusában a Kasztner-vonattal.¹ Ugyanebben az évben, a német megszállás idején a menyasszony nagybátyja, Munkácsi Ernő a Zsidó Tanács titkáraként igyekszik közbenjárni a magyar zsidóság érdekében. Nagypja, Méir Ávrahám (Adolf) Munk családjukról szóló kézírata ekkor már két éve várja, hogy magyar nyelven is kiadhassák.

Az 1980-as évektől kezdve egyre nagyobb figyelem irányult Magyarországon az identitás és különösen a családfakutatás felé, melynek eredményeképpen a zsidóság történetírása is mindinkább az érdeklődés középpontjába került. A holokauszt túlélők leszármazottai, valamint azok, akik elvesztették családi kapcsolataikat, elkezdték kutatni őseiket, hogy újra felépíthessék családjuk történetét. Ez az érdeklődés sokak számára lehetővé tette, hogy újra kapcsolatba kerüljenek zsidó örökségükkel.

□ Basics Beatrix művészettörténész, óraadó oktató, Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, e-mail: basicsbea@or-zse.hu, Gellén Barbara Rutgers University, Art History PhD scholarship, e-mail: barbaragellen@t-online.hu.

1 Papp, Susan M.: *The Life and Times of Ernő Munkácsi*. In: Ernő Munkácsi: *How it Happened? Documenting the Tragedy of Hungarian Jewry*. Montréal: McGill-Queen's University Press, 2018. Lxix.

Kahán Éva esküvője

Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár

Napjainkban a modern technológia jelentős mértékben hozzájárul a családfakutatás fejlődéséhez és elterjedéséhez. Az online adatbázisok és a digitális archívumok lehetővé teszik a családok számára, hogy hozzáférjenek olyan forrásokhoz, amelyek korábban elérhetetlenek voltak. Az izraeli Jad Vasem és a new york-i JewishGen adatbázisai mellett a familysearch.org oldalon a világ különböző országaiban található anyakönyvek digitalizálva kutathatók. Ezen anyakönyvek gyűjtését az 1930-as évektől kezdve végezte el a Jézus Krisztus Utolsó Napjainak Szentjei Egyháza.² A mormon egyház által megbízott kutatók és genealógusok a dokumentumokról mikrofilmeket készítettek, amelyeket az Egyesült Államokba szállítottak, majd a Salt Lake City-ben található családtörténeti könyvtárban tették hozzáférhetővé a genealógiai kutatók számára, illetve később digitalizálva a világhálón is. A Genealogical Society of Utah, amely később FamilySearch International néven vált ismertté, s napjainkban a világ egyik legnagyobb genealógiai szervezeteként jelentős szerepet játszik a családtörténeti kutatásokban vallási

² About FamilySearch, <https://www.familysearch.org/en/about/> (letöltés ideje: 2024. szeptember 3.)

hovatarozástól függetlenül.³ Az online adatbázisok mellett a genetikai vizsgálatok és DNS-tesztek is újabb távlatokat nyitnak a családtörténetek feltárásában, lehetővé téve a rokonsági kapcsolatok megállapítását több generációra visszanyúlóan.

Magyarországon 2020 decemberében jelent meg az a határozat, amely szerint a Magyar Nemzeti Levéltárban Családtörténeti Kutatóközpontot hoznak létre, és digitalizálják az 1895 után kiállított anyakönyveket.⁴ A területileg illetékes levéltárak mellett a Magyar Zsidó Levéltár is a kutatók rendelkezésére áll.⁵ A fentiekhez hasonló intézmények alátámasztják, hogy az identitás nem csupán egy múltbéli örökség, hanem folyamatosan változó fogalom és folyamat, amelyben a történelem, a vallás és a modern technológia egyaránt fontos szerepet játszik. Le nyomatai a közösségek által generációkon keresztül megőrzött tárgyak és dokumentumok, melyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a „ki vagyok én?” kérdésre minden ember és csoport egyedi választ adhasson.

Habár a Munk-Munkácsi família története jellegzetesnek tekinthető a magyar zsidó családokra vonatkozóan, dokumentumegyüttesüket mégis kivételessé teszi az „apákról az utódokra szálló elhivatottság”, mely rendkívüli alaposságra ösztönözte a leszármazottakat a relikviák gyűjtése és megőrzése során.⁶ A Munk család öt nemzedékének bemutatása a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár emeleti kiállítóterének falai között szervesen illeszkedik a múzeum küldetésnyilatkozatában megfogalmazottakhoz, vagyis ahhoz a törekvéshez, hogy „egyensúlyt teremtsenek a hagyományőrzés és a kulturális örökségvédelem között”.⁷ Ezen irányvonal erősítéséhez a múzeum több kiállítása is hozzájárult az utóbbi évtizedekben. A 2019-ben nyílt, *Hochstädterék. Családi album – előhívott múlt* című tárlatuk az alábbi célkitűzéssel szilárdítja

3 About us, Utah Genealogical Society, <https://ugagenealogy.org/about.php> (letöltés ideje: 2024. szeptember 3.)

4 1989/2020. (XII. 23.) Korm. határozat a családtörténeti kutatások elősegítéséhez és a családtörténeti források széleskörű bemutatásához szükséges intézkedésekről, 2020. december 23. <https://njt.hu/jogszabaly/2020-1989-30-22> (letöltés ideje: 2024. szeptember 3.)
Családtörténet, Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/gyujtemeny/csaladtortenet> (letöltés ideje: 2024. szeptember 3.)

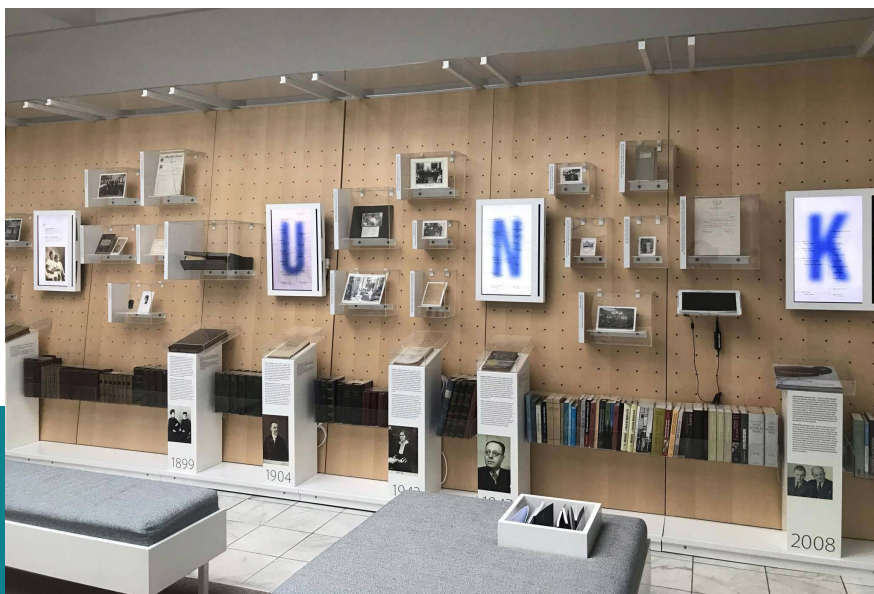
5 Családkutatás, Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, <https://www.milev.hu/csaladkutato.html> (letöltés ideje: 2024. szeptember 3.)

6 Apákról az utódokra szálló elhivatottság. A Munk-Munkácsi család története, 2016 – Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest, <https://collections.milev.hu/exhibits/show/munk> (letöltés ideje: 2024. július 30.)

7 Alapelvek. <https://www.milev.hu/alapelvek.html> (letöltés ideje: 2024. július 30.)

meg a múzeum kiállítási programjának irányvonalát: „A Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár kiemelt szerepet szán annak, hogy megismertesse a családi múltot, a családi emlékezethez kapcsolódó tevékenységét, kutatásait, gyűjteményét.”⁸

A családtörténeti kiállítások eltérő szempontokat helyezhetnek a felmenők történeteinek középpontjába: az elbeszélés épülhet hagyományos történeti elemekre, vagy képzőművészeti értékekre – a generációk által főlhalmozott műkincsekre, a mecénás és műgyűjtő tevékenységre, a család tagjainak jeles művészekről megrendelt portréira. *Az Apákról az utódokra szálló elhivatottság – A Munk-Munkácsi család története* című tárlat egyszerre család- és múzeumtörténet, s még csak elgondolkodnunk sem szükséges azon, melyiknek nevezhető inkább, olyan magától értetődően fonódik össze, olvad egymásba a kettő.

*Az Apákról az utódokra szálló elhivatottság –
A Munk-Munkácsi család története című tárlat részlete
Basics Beatrix magántulajdona*

8 Hochstädterék. Családi album – előhívott múlt, 2019. szeptember 2 – december 15, Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest, <https://www.milev.hu/milevexhibitions/hochstadterek-csaladi-album-elohivott-mult> (letöltés ideje: 2024. július 30.)

Méir Ávrahám (Adolf) Munk felmenőiről és leszármazottairól először a családfő maga adott hírt *Életem története* című önéletrajzi elbeszélésében.⁹ Az első, héber nyelvű szövegváltozat 1899-re készült el, azonban valamikor az 1942-es magyarra fordítás után nyoma is veszett. Az eredetileg nem publikálásra szánt művet Munk Adolf fia, Munkácsi Bernát unszolására jegyezte le. Munkácsi Bernát nyelvészként és néprajztudósként szerzett magának szélesebb körben hírnevet, bár a Pesti Izraelita Hitközségben 40 éven át ellátott tanfelügyelői tevékenysége is jelentős eredményeket hozott. Amilyen fáradtságot és lehetetlent nem ismerően kutatta a magyar nyelv eredetét és nyelvrokonait, hasonló elszántsággal gyűjtötte évtizedeken át az adatokat családjáról, rokonairól. Ennek sajtó alá rendezett változata a múzeum kiadásában 1939-ben megjelent családtörténeti kötet.¹⁰ Középső gyermeke, Munkácsi Ernő ügyvédként vett részt a neológ zsidó közösség életében. Ennek egyik példája, hogy 1934 és 1942 között a Magyar Zsidó Múzeum igazgatójaként őrizte és ápolta a hazai zsidó közösségek örökségét. A Pesti Izraelita Hitközség, majd a Zsidó Tanács főtitkáráként a holokauszt éveit során betöltött, máig vitatott szerepköreiről az 1947-ben írt *Hogyan történt?* című visszaemlékezésében vet számot.¹¹

A családtagok személyes beszámolóin túl számos kísérőtanulmány dolgozta fel a Munk család történetét, szerepét. Munkácsi Ernő fent idézett memoárjának magyar kiadásában Bohus Kata és Csősz László írtak tanulmányt a szerző életútjáról.¹² A mű Nina Munk által szerkesztett angol nyelvű kiadásában Laczó Ferenc és Susan M. Papp esszéi mutatják be Munkácsi vívódásokkal teli életét és a korszakot, amelyben élt.¹³ A fenti szakirodalmakat kiválóan összegzi és használja fel a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltárban 2019-ben megnyílt *Apákról az utódokra szálló elhivatottság. A Munk-Munkácsi család története* című kamarakiállítás.

9 Méir Ávrahám Munk: *Életem története*. Budapest: Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, 2002.

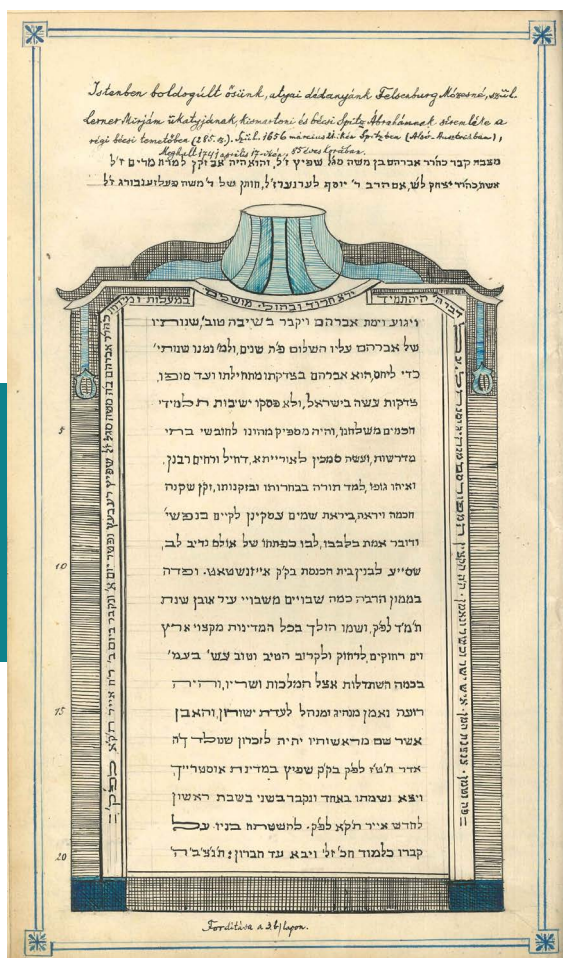
10 Munkácsi Bernát (Munkácsi Ernő átdolg.): *A nyitrai, nagyváradai és budapesti Munk-család, valamint a nyitrai, nagytapolcsányi, balassagyarmati, nagykanizsai, szentesi és budapesti Felsenburg-család genealógiája. Ősök és ivadékok*. Budapest: Országos Magyar Zsidó Múzeum, 1939.

11 Munkácsi Ernő: *Hogyan történt? Adatok és okmányok a magyar zsidóság tragédiájához*. Budapest: Renaissance, 1947.

12 Bohus Kata – Csősz László: Versenyt futunk a végzettel. In: Munkácsi Ernő: *Hogyan történt? Adatok és okmányok a magyar zsidóság tragédiájához*. Budapest: Park Kiadó, 2022.

13 Laczó, Ferenc: The Excruciating Dilemmas of Ernő Munkácsi. In: Munkácsi, 2018. xxiii–lv. Papp, Susan M.: The Life and Times of Ernő Munkácsi. In: Munkácsi, 2018. lvii–lxxv.

A múzeum történetében fontos fordulópontot jelentett a 2016-ban megnyílt *100 év 100 tárgy* című kiállítás. Az új, évfordulós állandó kiállítás lendületet adott annak a friss törekvésnek, hogy a kiállítási programban váltakozóan szerepeljenek családtörténeti és újfajta, komplex megközelítést alkalmazó képzőművészeti kiállítások a korábbi kiállítási rendszerrel szemben. Azelőtt egy judaika állandó kiállításból, valamint néhány kisebb, szintén hagyományos, időszaki kiállításból állt össze a múzeum programja. A mostani tárlatok esetében megfigyelhető néhány általános jellegzetesség: a kortárs párhuzam alkalmazása; a bemutatott tárgyak inkább dokumentumként, mint műtárgyként való kezelése; a digitális technika jelentős szerepe (van, ahol digitális kurátor is szerepel a közreműködők felsorolásánál); valamint az a tény, hogy a legfőbb szempont a zsidóság, a zsidó lét, a hagyományok kontextusa, ami egyúttal a világias szempontok mellőzését is jelenti.

Családi síremlékek albuma –
Munkácsi Bernát gyűjtése, 1902–1936.
Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár

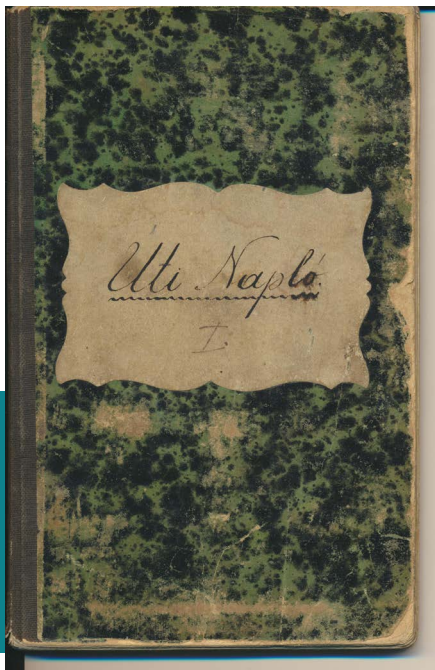
Munkácsi – A hét testvér
Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár

Ez a szemlélet már korábban, a 20. század elején érvényes volt, a legjobb példa a múzeum feljebb idézett egykori igazgatójának, a családtörténeti kiállítás egyik főszereplőjének, Munkácsi Ernőnek a megállapítása: „Zsidó múzeumunk nem műkincsek után áhítózó, luxust kedvelő lelkek alkotása, hanem egyenes függvénye a zsidóság egyik fenntartó életelemének: a történelmi világszemléletnek, kifejezője az apákról az utódokra szállott elhivatottság és kiválasztottság gondolatának”.¹⁴ Nem véletlen, hogy e mondat a 2019. február 14-én megnyílt családtörténeti állandó kiállítás címének a részévé vált. A tárlathoz kapcsolódó honlap, mely a kiállítás online változatának tekinthető, 2024-re készült el.¹⁵ A weboldalon a családról megfogalmazott szöveg a generációk általános és különleges vonásait egymás mellett említi: „A Munk-Munkácsi család

¹⁴ Munkácsi Ernő: A magyar zsidó múzeum hivatása. *Egyenlőség*, 1932. december 24. 14.

¹⁵ Apákról az utódokra szálló elhivatottság. A Munk-Munkácsi család története, 2016 – Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest, <https://collections.milev.hu/exhibits/show/munk> (letöltés ideje: 2024. július 30.)

háromszáz évnyi története jellegzetes magyarországi zsidó családtörténet, már-már tankönyvi példatár. Ami mégis különlegessé teszi, az az öt nemzedék óta az apákról az utódokra szálló elhivatottság a család emlékeinek – tárgyaknak, iratoknak, fényképeknek és személyes relikviáknak – gyűjtésére és megőrzésére. Az emlékezés és emlékeztetés parancsának megértése és megélése ma is összekapcsolja a szétszórt családtagokat és közösségeket.”¹⁶

*Munkácsi Bernát udmurtföldi útinaplója,
1885.*

Mennyiben volt különlegesnek tekinthető a családi emlékek gyűjtése és megőrzése? Ehhez szükség volt arra, hogy a család tagjai számára kezdettől fogva fontos legyen a könyvekben, dokumentumokban megnyilvánuló tudás, ismeretanyag továbbadása az utódok számára, a felelősség öröklődése. Nem véletlen, hogy a négy nagyobb egységre tagolt történet bevezető „fejezete” éppen a könyvekkel és szerzőkkel foglalkozik. Ezek a nagyobb egységek a kiállítás címét viselik, sorszámaikkal jelezve egymásutániségüket, amely a családtörténet időrendjét is kijelöli. A könyvek birtoklása, olvasása, írása egy bizonyos társadalmi státuszt feltételezett, ami a családtörténetben jól nyomon követhető. Ezt teszi hangsúlyossá a látogatók számára, hogy a család könyvtárának legjel-

¹⁶ <https://collections.milev.hu/exhibits/show/munk>

lemzőbb darabjai a főfalat tagoló posztamensek között kronologikusan futnak végig térdmagasságban. Az ajándékba kapott könyv, az imakönyv mellett a család szinte minden tagja szerzője is volt könyveknek – az elismert tudós, a múzeumigazgató, s a család nőtagjai egyaránt.

A tervek szerint a tárlat az állandó kiállítást hivatott lezárni, leszűkítve a nagyobb közösségi narratívát egy személyesebb, intimebb perspektívára egy család emléktárgyain és történetén keresztül. A kiállított anyag legnagyobb része a terem észak-nyugati egységébe került, ahol a 2016-ban elkészült és azóta is folyamatosan használt és újra felhasznált egységes arculatú raszteres elrendezésű, enyhén döntött fapaneleken (összesen hét darab, egyenként egy méter széles) láthatóak a monitorok és a tárgyi emlékek. A kiállítási installáció lényege, hogy úgynevezett kapszulakiállításokat tudjanak létrehozni az elemek más-más rögzítési pontokba helyezésével. A kiállítást négy posztamens – tetejükön a család egy-egy kiemelkedő alakjához kapcsolható irodalomtörténeti emlék –, és négy monitor osztja négy egységre. Közöttük méretre alakított plexidobozokban láthatók a Munk család tárgyi emlékei – fotók, levelek, Munkácsi Bernát iratgyűjtő doboza („Életküzdelmek”). A fülhallgatókkal párosított kijelzőkön futó szövegek feltárják a nézők előtt a kiállítás koncepcióját, a család történetét fényképekkel és térképekkel kiegészítve. Látványos elem, ahogyan az összehangolt monitorok egy ponton kirajzolják a MUNK vezetéknevet, rajtuk a szerteágazó családfával. A bejárat melletti falon elhelyezett televízión és a hozzá tartozó fülhallgatón keresztül Munkácsi Bernát hangját hallhatjuk, amint egy bar micvón őseik neveit sorolja fel. Ez a felvétel egy digitalizált lemezzel származik, és Munkácsi Noémi elmondása szerint a család hagyományosan minden őszi nagyünnepen hasonló módon emlékezett meg őseikről.

Bányai Viktória és Szemere Kinga koncepcióját követve, az első egység a felmenőket ismerteti, témája az ősök szegényes, egyszerű élete. Az itt összegyűjtött tárgyak között a tudós Munkácsi Bernát családi síremlékek albuma valóban különleges, mivel elkészítése szokatlan vállalkozás volt; a saját kezűleg rajzolt és írt gyűjtemény őrzi a bécsi, kismartoni, nyitrai, nagyváradi, pesti zsidó temetőekben nyugvó rokonok sírfeliratait.

Mivel időrendben haladunk, a második részlegben a családtörténet az előző századforduló idején folytatódik, immár a nagyvárosokba költözött leszármazottak sorsának bemutatásával. Az új nemzedék ekkoriban egyaránt gyarapodott tudásban és vagyonban, harcolt az

I. világháborúban, életükre, sorsukra a történelmi események, a politika hatással voltak.

A harmadik szekció tárgya a két világháború közötti családtörténet, az emlékezés és emlékeztetés, a hagyományokhoz való ragaszkodás és azok őrzése. Munkácsi Ernő múzeumigazgatóságával a család- és múzeumléte összefonódik, lényegében azt folytatja az intézmény vezetőjeként is, amit a személyes történetében megvalósított. Természetesen, és szinte magától értetődően lesz ennek az útnak a cionizmus a következő állomása.

*Peter Munk: Munkék lakása a Balaton utca 12-ben a háború után
Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár*

Az utolsó, negyedik egység témája a holokauszt és a család elvándorlása, szétraajzása szerte a világban. Az összetartást, a család tagjainak törekvését egymás segítésére a „családi alap” megőrzött füzete jelképezi.

A családtörténet bemutatása éppúgy minden részletre kiterjedő, mindent megőrizni és ismertetni szándékozó, mint ahogy maguk a család-

tagok is foglalkoztak saját történetükkel. Nincsenek kiemelések, a szereplők egyenrangúak, nem marad ki senki a történetből. A kiállítás és a honlap anyaga csaknem fedi egymást – mindegyik annyival többet, illetve mást ad, amennyit és amit a saját műfaja lehetővé tesz. A honlap rövid leírásai kiválóan érzékeltetik, hogy mennyire közel állt a téma és a család a kiállítás szervezőihez.

A kiállítás befogadását két, helyben elérhető vezetőfüzet segíti. A Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár 2018-as évkönyvében Toronyi Zsuzsanna igazgató személyes megjegyzései nyújtanak adalékot a tárlat létrejöttének körülményeihez.¹⁷ Emellett egy tizenkilenc oldalas angol nyelvű kiadvány, a *Munk Family Stories* ad képet a családról, tagjainak rövid anekdotikus, néhol kifejezetten bizarr történeteinek keresztül.¹⁸

A Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár más kiállításával összevetve az ugyancsak 2019-ben megnyílt *Hochstädterék. Családi album – előhívott múlt* a múzeum gyűjteményének egyik családi albumára épült; egy kortárs képzőművész, Tranker Kata kapcsolódott műveivel a képekhez. Ez is egy lehetséges megközelítés, sőt a múzeum gyakorlatának visszatérő eleme lett az elmúlt évek kiállításainak sorában. Két évvel későbbi a „Politzer Saga”,¹⁹ ismét másféle bemutatási módot reprezentál – itt a digitális elemek és megoldások kaptak főszerepet.

Ezekhez képest a Munk család történetének kiállítás keretében való megjelenítése a témához hasonlóan a mélyen gyökerező hagyományokhoz közelít. Itt „valódi” tárgyakat láthat a közönség, az installáció elemei a korszakhatárként meghatározható *100 év 100 tárgy* című múzeumtörténeti kiállítás egyszerű és célszerű dizájn-elemeit viszik és használják tovább. Ugyanakkor zavarba ejtő, ahogy ez esetben mintha a tárgyak szolgálnák az installációt, amelynek dizájnjához igazodnak – és nem az installáció szolgálja a tárgyak optimális bemutatását. Jó példa erre a családfa-részleteken elhelyezett MUNK családnév kék betűi, amely látványos és mutatós ötlet, csak épp megnehezíti a betűk és az azokból összerakott név azonosítását, mind pedig az alapszöveg olvasását, így a két motívum kioltja egymás hatását.

17 Toronyi Zsuzsanna: *Apákról az utódokra szállott elhivatottság. A Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár évkönyve 2018*. Budapest: Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, 2018. 5–12.

18 *Munk Family Stories*. Budapest: Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, 2021.

19 *Politzer Saga*, 2021. Rumbach utcai zsinagóga, Budapest, <https://www.milev.hu/milevexhibitions/politzer-saga> (letöltés ideje: 2024. július 30.)

Az Apákról az utódokra szálló elhivatottság – A Munk-Munkácsi család története című tárlat részlet

A Munk-Munkácsi család története és a róluk szóló kiállítás nem csupán egy családtörténet bemutatása, hanem egyben a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár küldetésének és identitásának megtestesülése is. A kiállítás és az azt kísérő dokumentáció példa értékűen mutatja be, hogyan lehet egy család több évszázados történetén keresztül megvilágítani a zsidó közösség sokszínű és gazdag kulturális örökségét. A Munk-Munkácsi család útja rámutat arra, hogy a személyes emlékek és relikviák megőrzése, a hagyományok tisztelete és továbbadása hogyan formálhatják a közösségi identitást és emlékezetet. A kiállítás nem csak az egyéni sorsokat és családi történeteket hozza közelebb a látogatókhoz, hanem a zsidó múzeumi gyűjtemények jelentőségére és azok megőrzésének fontosságára is felhívja a figyelmet. Ahogy a múlt és a jelen összekapcsolódik, úgy válik egyértelművé, hogy a múzeumok szerepe nem csak a tárgyak bemutatása, hanem azoknak a történeteknek az életben tartása is, amelyek az általuk őrzött tárgyakban rejlenek.